

Zrkadlo literatúry

Andrew Lisle

29. júla 2019 ✝ Kultúra

Nedávno som počul jedného katolíka, ktorý jedným dychom odsudzoval Danteho aj Tolkiena a tvrdil, že obaja zmienení autori boli agnostici. Tento môj priateľ usúdil: katolicizmus nepotrebuje *fantasy* literatúru. Tvrdil, že sú to naši modernistickí oponenti, kto zdôrazňuje nutnosť „kreativity“. Mohlo by sa zdať, že fikcia obecné - a možno kreativita zvlášť - je nanajvýš podozrivá.

Zdroj: wikipedia.com

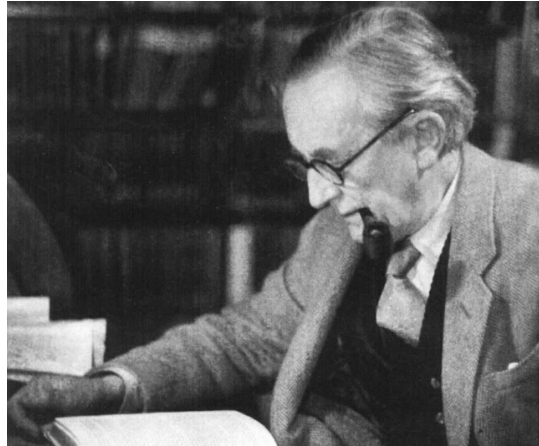
Možno, že by väčšina tradičných katolíkov nezdíeľala tento príkry názor, ale aj tak by považovali takúto literatúru za stratu času. Podľa ich názoru, ak už majú niečo čítať, tak katolícky „misálik“, pár obľúbených zbožných knížiek a snáď aj Bibliu.

Čo však rozumieme pod pojmom „literatúra“? Nie je to len poézia a poviedky, ale aj historické spisy, knihy o literatúre, filozofii, sociológii, biografie atď., navyše, pokiaľ hovoríme o katolíckej literatúre, máme na mysli, prinajmenšom do doby reformácie, západnú literatúru ako celok. Pokúsme sa vrátiť k jej počiatkom.

Prvou kresťanskou literatúrou bol Nový zákon a knihy, ktoré boli považované za Bohom inšpirované – nie však napr. apokryfy. Je hanba, že tak málo katolíkov číta Nový zákon; nielen preto, že nám apoštolské listy dávajú dokonalé rady ohľadom života viery a evanjelizácie okolia v pohanskom svete, v ktorom žijeme, ale pretože evanjelium je jedinou správou o Kristovi napísanou takpovediac jeho vlastnou rukou. Je zarážajúce, koľko ľudí číta zjavenie Márie z Agredy, Anny Kataríny Emmerichovej, ale nikdy ich nenapadne vziať do ruky evanjelium. Zdalo by sa, že každý, kto chce poznať Krista, by mal začať práve tu.

Ale kresťanské písomníctvo týmto nekončí. Dokonca ešte za života sv. Jána bolo považované za nutné zhromaždiť rady a komentáre ohľadom kresťanského života a Písma. Keď pápež Klement I. riešil spor v Korinte, napísal dva listy patriace k najrannejším kresťanským písomnostiam, ktoré okrem rozhodnutia o danej veci obsahujú aj prvky rozvíjajúce zjavené pravdy. Sv. Dionýz Aeropagyt, prvý biskup v Aténach a neskôr v Paríži, obrátený na vieru sv. Pavlom, napísal okrem iných aj Nebeskú hierarchiu, ktorá objasňuje vzťahy medzi deviatimi anjelskými nebeskými hierarchiami. Písal tiež sv. Polykarp, žiak sv. Jána Evanjelistu a jeho nástupca na biskupskom stolci v Efeze a práve tak aj jeho žiak sv. Irenej. V tej dobe žilo mnoho

kresťanských spisovateľov. Sv. Justín Mučeník, sv. Cyril Jeruzalemský, sv. Efrém Sýrsky (nazývaný „harfa Ducha svätého“), sv. Klement Alexandrijský, sv. Hieronym, sv. Augustín a mnoho ďalších sa zúčastňovalo bojov Cirkvi s pohanstvom, prenasledovaním, nasledujúcimi herézami atď. Nepísali však len katechizmy. Aj keď východiskovým bodom boli pre nich komentáre k Svätému Písmu, používali ich na objasňovanie všetkých aspektov kresťanského života. Počínajúc spisom sv. Klementa Alexandrijského až po Vyznania sv. Augustína, popisovali skutočnosť takú, aká je a ako jej majú katolíci čeliť.

Zdroj: flickr.com

Nevzniklo to ale samo od seba. Okrem právd viery tvorili pozadie diel cirkevných otcov klasická literatúra – Platon a Vergilius, Homér a Horatius. Veľký súbor filozofie, poézie, histórie a povestí starých Grékov a Rimanov bol dedičstvom cirkevných otcov. Dokonca aj keď niektorí Otcovia boli voči týmto spisom podozrievaví kvôli ich pohanskému pôvodu, väčšina prijímala to, čo v nich bolo cenné a zvyšok odmietala.

Z tohto stretnutia klasickej literatúry a spisov cirkevných otcov, sa zrodil tak veľký poklad, že sme ho do dnešných dní ešte dostatočne nevyťažili. Až do II. vatikánskeho koncilu všetky pápežské encykliky hľadali podporu pre svoje tvrdenia u cirkevných otcov; dodnes ich diela zostávajú pevnými orientačnými bodmi v oblasti dogiem a kresťanského života a dôkazom, že učenie Cirkvi sa nikdy nemenilo.

Rímske cisárstvo, v ktorom Otcovia tvorili, podľahlo skaze. Germánske kmene, Kelti na svojich zahmlených britských ostrovoch a ďalej na východe Slovania – tí všetci boli „nepíšuci“. Prechovávali ságy, legendy a rodokmene v hovorenom slove – podobne ako Homérova Iliada existovala len v ústnom podaní viac ako 400 rokov, kým nebola zapísaná. Keď tieto národy zaplavili Rím a následkom toho sa obrátili, priniesli so sebou svoj folklór a ten sa pod vplyvom viery a klasickej literatúry premenil v najrannejšiu západnú literatúru: Beowulfa, povesti o kráľovi Artušovi, Karlovi Veľkom a Svätom grále. A čo viac, týchto starých bardov a spisovateľov ovplyvnili legendy o svätcoch – bolo jasné, že doba zázrakov ešte nekončí. Neskôr vznikli Chaucerove Canterburské poviedky a Danteova Božská komédia.

Potom sa začala situácia meniť- Napriek tomu, že mnoho diel klasickej literatúry zmizlo s pádom Ríma, jej christianizované verzie boli stále v obehu. Počas krížových výprav sa stredoveká Christianitas opäť stretla s mnohými pohanskými originálmi. Prvou reakciou bol vznik toho, čo nazývame svetským humanizmom, nemalo by to však byť zmieňané s organizovaným sekularizmom, ako sa nám dnes humanizmus predstavuje. V katolíckych aj nekatolíckych kruhoch sa stalo módou zdôrazňovať rolu, akú „humanisti“ zohrali v príprave pôdy pre tzv. reformáciu a to jednak neúnavným pranierovaním vymyslených aj skutočných nešvárov v Cirkvi a tiež svojim zameraním sa skôr na človeka než na Boha. Málokedy sa ale dočkáme vysvetlenia,

prečo v dobe keď došlo k rozkolu, väčšina humanistov zostala v Cirkvi – ako napr. sv. Tomáš Morus. Dodnes však niekatolícki historici o ideáloch humanistov a ich dielach hovoria ako o príprave cesty na rozbitie jednoty Christianitas, pretože sú presvedčení, že katolicizmus je len „mníšska nevzdelanosť“. Nemálo katolíkov tieto názory nekriticky opakuje a chová podozrenie k literatúre onej doby, ako by znamenala ohrozenie pre vieru.

Keby to bola pravda, tak by reformáciou začal zlatý vek literatúry; v skutočnosti však došlo k pravému opaku. Shakespeare je často považovaný za prvého z veľkých anglických spisovateľov – v skutočnosti bol ale posledným z veľkých stredovekých anglických katolíckych spisovateľov. Písal o ľuďoch a udalostiach, ktoré boli známe jeho, väčšinou negramotnému, publiku, ktoré pochádzalo z nižších tried. Ľudia tieto postavy a udalosti už poznali, pretože boli súčasťou ich ústnej tradície – a to už po dlhú dobu. Shakespeare teda nebol znamením úsvitu zlatého veku ale jeho konca.

Od doby reformácie stratila európska literatúra mnoho na kvalite, pretože viera zoslabla. Menej viditeľné to bolo v Španielsku, kde veľkí tvorcovia Calderón či Cervantés, vo svojich dielach uchovali mnoho z dávnej sily.

Odklon od katolíckych základov v oblasti viery a morálky urobil európsku literatúru cynickejšiu a v niektorých prípadoch viedol dokonca k od prízemnosti k vyloženej nemorálnosti. V 18. storočí – ére Voltaira a Rousseaua – to prerástlo do skutočnej nenávisť voči zjavenému náboženstvu. Výsledkom bola Francúzska revolúcia.

Z krvi a utrpenia tohto konfliktu sa však zrodila romantická revolta – vzbura proti skazenému pseudo-klasicistickému osvietenstvu. Boli v nej dva prúdy. Jeden, stavajúci individuálny pocit proti racionalizmu „éry rozumu“, vytvoril druh anarchického emocionalizmu, ktorého zosobnením boli Shelley, Byron a Hugo. Ale druhý prúd, ktorý hlásal inšpiráciu v stredoveku, znovu objavil asketickú krásu katolicizmu a v mnohých prípadoch viedol k obráteniu. Vo Francúzsku tvorili Chateaubriand, de Maistre a de Bonald, v Nemecku Novalis, von Baader, Goerres a Schlegell, v Anglicku sir Walter Scott. Niektorí vo svojich románoch usilovali o návrat správneho ponímania života, od ktorého by viera nebola oddelená.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Akonáhle minulo prvé desaťročie 19. storočia a pamiatka na hrôzy revolúcie vybledla, katolícke oživenie v literatúre sa ešte viac vzdialilo romantizmu. Okolo roku 1845 medzi nimi už ležala ohromná priepasť. Napriek tomu sa mnoho romantikov „druhej generácie“, ako Barbey d'Aurevilly a Coventry Patmore, obrátilo na katolícku vieru. V tej dobe už vládla kráľovná Viktória, čo sa dá v anglicky hovoriacich krajinách považovať za vrchol liberálnej protestantskej úctyhodnosti, keď byť katolíkom bolo jednou z najneúctyhodnejších vecí, ktorých sa mohol človek dopustiť.

V deväťdesiatych rokoch devätnásteho storočia sa zrodila dekadencia, ktorá v sebe mala v mnohých ohľadoch čosi z romantického oživenia. Aj keď (podobne ako v prípade romantických predchodcov) neviazaný spôsob života niektorých tvorcov dal menu dekadentov konotáciu, aká im už zostala, tak toto hnutie so svojim krédom „umenia pre umenie“ bolo motivované príčinou hodnou chváli: znechutením viktoriánstvom. Prečo chváli hodným? Nám, ktorí žijeme o storočie neskôr, sa možno viktoriánstvo nejaví tak zlé, ale ako píše Calvert Alexander SJ vo svojom vrcholnom diele Obrozenie katolíckej literatúry z roku 1935:

„V tých dňoch sa zdalo, že sa rúcajú základy, na ktorých spočívala po stáročia civilizácia a zanechávajú za sebou všeobecný pocit skazy a horúčkovitej snahy začať stavať všetko odznova. Tak padol posledný z kompromisov, ktorými sa anglická (anglikánska) cirkev a konzervatívne stredné triedy snažili zachrániť, čo len mohli, z kresťanstva a európskej tradície, spoluprácou s deštruktívnymi silami, ktoré Newmann nazval liberalizmom. Posledný z týchto kompromisov – viktoriánsky – trval dlhšie a úspešnejšie vytváral zdanie stálosti, než by to za ním stojaca prázdnota ospravedlňovala. Bolo to vďaka prosperite, ktorá bola jeho výsledkom; tá zatienila inú dôležitú udalosť – apoštoli pokroku zdiskreditovali dôvody, pre ktoré by ľudia mali veriť v hodnotu inštitucionalizovaného náboženstva a konvenčnej morálky. O to bolestnejšie bolo prebudenie.“

Ako to už býva, prví sa prebudili umelci. Strojený a agnostický liberalizmus viktoriánskej éry, stále taký populárny v širokých spoločenských vrstvách, bol dekadentmi odmietnutý. Na počiatku – ako to vyplýva zo zásady „umenie pre umenie“ – bol jedinou odpoveďou na liberalizmus útek do krajiny fantázie, nakoniec sa však vo Francúzsku a Nemecku, podobne ako Veľkej Británii, našiel jediný protijed – katolicizmus. Väčšina popredných dekadentov (vrátane Oscara Wildea) skončili ako katolíci.

To, čo bolo týmto spisovateľom zrejmé, stalo sa zvyšku spoločnosti jasným v krvi zákopov I. svetovej vojny. Viera európskych liberálov v možnosť zdokonalenia človeka bez použitia sily bola stratená raz a navždy. Blazeovaný optimizmus viktoriánskej osvietenosti zomrel spolu s mnohými mladými chlapcami nad Sommou a u Ypres. To čo zostalo, bolo veľkou krízou a príchodom diktátorov rozdrvené na prach.

Aká mohla byť náhrada? P. Alexander vystihol dilemu, pred ktorou stáli umelci v Amerike aj v Európe, nasledujúcimi slovami:

„Človek v súčasnom svete, ako hovorí J. Middleton Murry, cíti nutnosť voľby medzi komunizmom a katolicizmom. Rus Nikolaj Berďajev to vníma ako voľbu medzi bojujúcim katolicizmom a bojujúcim ateizmom, medzi Kristom a antikristom a volí katolicizmus ... Katolícka Cirkev v tejto tretej či „povojnovej“ fáze katolíckeho obrozenia stále silne prebýva v dnešnom povedomí ako jedna z alternatív pre moderného umelca.“

Preto toľko umelcov a spisovateľov volilo Cirkev a nastala tiež skutočná explózia katolíckej literatúry. Všeobecne je známa skupina okolo Chestertona a Bellocu vo Veľkej Británii. Podobné skupiny existovali ale tiež v Nemecku a vo Francúzsku. Záujem vzbudili tiež múdre sociálne encykliky Pia IX.; tým Cirkev prenikla do oblastí, ktoré jej boli predtým uzavreté a kde teraz na sociálnom poli získavala na sociálnom a politickom poli získavala konvertitov. Pre premýšľajúcich ľudí medzivojnového obdobia stála skutočne voľba, ako napísal P. Charles Coughlin „medzi Kristom a chaosom“. To sa prejavilo v živote takých autorov ako Sigrid Undsetová, Eleonor Farjenová, Ross Hoffman a Evelyn Waugh.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Čo sa stalo s týmto veľkým obrodením? Vypukla II. svetová vojna. Vo vojne zvíťazili, po boku Sovietskeho zväzu, Spojené štáty, krajina, v ktorej bol liberalizmus 19. storočia z mnohých dôvodov mimoriadne silný. Prvé povojnové roky sa stali svedkom politickej a kultúrnej expanzie USA. To všetko pracovalo proti katolíckemu umeniu. V roku 1969 sa zrodilo to čo Theodore Roszak nazval „technokraciou.“

„Ako zrelý plod technického pokroku a vedeckého étosu sa technokracia ľahko vymyká všetkým tradičným politickým kategóriám. Jej charakteristickým rysom je vydávať sa za ideologicky neviditeľnú. Jej vzťah k realite a jej hodnoty sa tak stávajú nevťieravo presvedčivé ako vzduch, ktorý dýchame. Zatiaľ čo trvá neustála vnútorná politická rivalita a konflikt medzi kapitalizmom a kolektivismom, technokracia nadobúda v rozmedzí oboch týchto systémov na sile, ako nepolitický fenomén, ktorý vyplýva z diktátu priemyselnej výkonnosti, racionalizácie a nutnosti.“

Roky Eisenhowerovej vlády boli pre Ameriku obdobou viktoriánskej epochy; okrem toho to bola doba, keď sa katolicizmus úplne prispôbil americkej kultúre. Avšak rovnako ako romantici, ktorí sa búrili a utekali od osvietenstva a neskorších revolúcií, ako dekadenti a symbolisti robili to isté počas „zlatého veku“, ktorý bol plodom priemyselnej revolúcie, tak tiež vypukla revolúcia 60. rokov, ktorú Roszak chápe ako pokus o útek pred technokraciou. Bohužiaľ to, čo P. Alexander napísal o hnutí romantikov, platí dvojnásobne v prípade kontra-kultúry. Bol to „pokus so oživenie odumretej kultúry nekatolíckeho sveta kontaktom s katolíckou kultúrou, avšak bez akejkoľvek snahy utvrdiť vieru v nadprirodzený základ, ktorého bola táto kultúra plodom.“

Zatiaľ čo sa dá ľahko vyčítať skutočnú túžbu po katolíckej kultúre u Waltera Scotta, tak u „detí kvetov“ je to podstatne ťažšie. Náznakom tejto túžby by mohla byť záľuba v knihách jedného človeka: J.R.R. Tolkiena.

V oblasti vierouky je vplyv katolicizmu u J.R.R. Tolkiena jasne čitateľný. Najsvätejšia Sviatosť bola srdcom Tolkienovho duchovného života. Ako napísal svojmu synovi:

„Ja sám som utvrdzovaný pápežskými nárokmi. Ak je kresťanstvo pravdivé, potom, keď sa rozhliadneme po svete, niet pochyb o tom, aká Cirkev je pravá, ktorá je chrámom Ducha Svätého, umierajúca a napriek tomu živá, poškvrnená a napriek tomu svätá, ktorá seba napráva a opäť povstáva. A pre mňa Cirkev, ktorej uznanou hlavou na tejto zemi je pápež, má hlavné právo na to, že je jediná, ktorá vždy bránila (a bráni) Najsvätejšiu Sviatosť, vzdáva jej najvyššiu úctu a kladie ju na prvé miesto, tak ako to Kristus jasne zamýšľal. „Pas moje ovce“, to bol Jeho posledný príkaz sv. Petrovi ; a pretože máme Jeho slová chápať predovšetkým doslovne, verím, že sa vzťahujú v prvej rade na chlieb života. Proti tomuto v skutočnosti povstala európska

revolta (alebo reformácia) – proti tzv. „rúhavému výmyslu omše“ (Luther) – pričom spor viera / skutky bol len zámienkou.“

To zaznieva aj v treťom diely Pána prsteňov – Návrat kráľa, kde má lembas (elfský chlieb života, cestovný chlieb) „moc, ktorá silnela, keď boli pocestní odkázaní len na neho a nemiešali ho s inou potravou. Posilňoval vôľu a dával silu vytrvať.“

Ďalším významným rysom Tolkienovho života bola jeho vrúcna úcta k Panne Márii:

„...Panna Mária, z ktorej vychádza všetko moje nedokonalé vnímanie krásy, a to tak v jej vznešenosti ako aj v jej jednoduchosti.“

Za zmienku stojí jeho vlastný názor na svoje dielo: „Pán prsteňov je samozrejme zásadne náboženské a katolícke dielo; nie na prvý pohľad, avšak pri bližšom skúmaní áno ... pretože náboženský prvok je rozpustený v príbehu a symboloch.“

A rozpustení tak dobre, že sa mnoho mladých ľudí, ktorí by za nič na svete nesiahli po „katolíckej“ knihe, vrhlo na čítanie Pána prsteňov.

Ale teraz tam, kde predtým Cirkev bola pevná vo svojej duchovnej autorite, už tomu tak nie je. Benedikt XV. (v Praeclara Summorum, 1921) píše o mnohých ľuďoch, ktorí sa obrátili na vieru vďaka čítaniu Danta a to isté platí aj o ďalšej katolíckej literatúre. V dobe, keď sa však moderná Cirkev zdá byť neistá aj sama sebou a nejaví ani zvlášť záujem o konverzie, zostáva napriek tomu povolanie katolíckeho spisovateľa stále rovnaké: uplatňovať svoju predstavivosť na papieri a odhaľovať stav človeka v zhode s pravdami viery.

„Literatúra je vyjadrením právd viery katolíckej Cirkvi, cez umelecký prostriedok slov. Všetko, čo nie je v súlade s týmito pravdami, nie je literatúrou, pretože katolícke pravdy viery sú len svedectvom, ktoré zvláštnym symbolizmom vyjadruje trvalú skutočnosť o ľudskej prirodzenosti a svete.“

To platí aj dnes. A to je tiež dôvodom prečo by literatúra mala byť pre každého katolíka dôležitá; ak sa jedná samozrejme o skutočnú literatúru, ktorá sa bez ružových okuliarov pozerá na svet, taký aký je a počíta s objektívnymi skutočnosťami viery. Nech už je zahalená do „fantasy“, ako je tomu u Danteho či Tolkiena, alebo je vyjadrená pomocou strhujúceho detektívneho príbehu, stále sa zaoberá pravdou. Knihy nám nastavujú zrkadlo, v odraze ktorého si musíme priznať, že sme nedokonalí. Avšak nebojme sa: to isté robia nakoniec aj evanjelia.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/zrkadlo-literatury/>